

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

Резніченко Ірина Геннадіївна

**«ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ»**

011 – Освітні, педагогічні науки

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-науковою програмою
«Освітні, педагогічні науки
(Педагогіка вищої школи)»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор педагогічних наук, професор
Пашенко Дмитро Іванович

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	7
1.1. Формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів як педагогічна проблема.....	7
1.2. Сутність та структура дослідницької компетентності викладача вищого педагогічного закладу освіти.....	23
1.3. Чинники, які впливають на формування дослідницької компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти	41
РОЗДІЛ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	52
2.1. Стан сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти	52
2.2. Шляхи удосконалення процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів	65
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	83
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	98

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах динамічних соціально-економічних та соціокультурних змін у сучасному українському суспільстві освітні стратегії спрямовано на подальший розвиток національної системи освіти, інтеграцію її до європейського й світового співтовариства з урахуванням загальних тенденцій глобалізації, фундаменталізації, інформатизації освітнього простору. Реалізація поставлених завдань сприятиме досягненню основної мети системи вищої освіти України, зокрема педагогічної – підготовці компетентних, креативних, конкурентоспроможних педагогічних працівників.

Перехід вищої школи до ступеневої системи освіти передбачає оновлення професійної підготовки фахівців усіх кваліфікаційних рівнів. За цих умов особливого значення набуває модернізація змісту, методів і форм підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти, здатних не лише виконувати професійні обов'язки, а й бути компетентним у сфері науково-педагогічної та науково-дослідницької діяльності.

З появою в Україні перших дослідницьких університетів реалізація поставлених завдань набула нових перспектив. Разом з тим наголошено, що процес підготовки магістрів загалом вимагає формування в них дослідницької компетентності, педагогічна цінність якої полягає в актуалізації творчого потенціалу особистості, формуванні ціннісних орієнтацій саморозвитку, підвищенні професійного статусу як майбутнього викладача.

Відповідно до вимог, задекларованих у Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки (2021 р.), Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладу вищої освіти» (2021 р.), сьогодні провідним критерієм підготовленості майбутніх викладачів закладів вищої освіти до професійної діяльності є володіння вміннями й навичками здійснювати дослідницьку діяльність. Уже з перших днів роботи за фахом молодий викладач має зайняти активну дослідницьку позицію стосовно власної педагогічної діяльності й, що не менш важливо, бути спроможним організувати ефективну науково-дослідну роботу своїх вихованців.

Загальнотеоретичним питанням підготовки фахівців освітнього ступеня «магістр» присвячено праці таких науковців, як В. Андрущенко, Н. Батечко, Т. Бодрова, В. Бондар, Г. Вільський, С. Вітвицька, О. Єременко, Т. Жижко, В. Ликова, В. Луговий, Л. Магдюк, В. Майборода та ін.

Теоретико-методичні засади організації самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідної роботи студентів в освітньому процесі представлено в наукових студіях І. Бендери, О. Бережнкової, Є. Кулика, П. Лузана, В. Нагаєва, П. Підкасистого, В. Прошкіна, С. Савченка, В. Шейка та ін.

У психолого-педагогічних дослідженнях проблему підготовки майбутніх педагогів ЗВО до науково-дослідницької діяльності різнобічно висвітлено в студіях В. Андрущенка, З. Борисової, С. Гончаренка, П. Дмитренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Є. Кулика, О. Пехоти, Ю. Риндіної, В. Романчикова, Л. Шовкун та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчив також увагу вчених до проблеми дослідницької діяльності як психолого-педагогічного феномену та шляхів розвитку дослідницьких умінь і навичок особистості. Зокрема, автори розкривають шляхи інтеграції діяльнісного та компетентнісного підходів у процесі формування дослідницької компетентності (І. Зимня, В. Краєвський, А. Хуторської та ін.), умови її розвитку (М. Архипова, М. Говань, С. Забеліна, В. Лазарев та ін.), роль дослідницької компетентності в професійній підготовці педагога (О. Лекашевич, С. Маркова, З. Обліцова та ін.), дослідницьких знань, умінь та навичок (Л. Бурчак, В. Кулещова, О. Рогозіна, А. Ямщикова та ін.).

Актуальність проблеми дослідження, її недостатня теоретична й практична розробленість зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити шляхи удосконалення процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити теоретичні основи формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

2. З'ясувати стан сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити шляхи удосконалення процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

У кваліфікаційній роботі використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз, порівняння наукових підходів, визначень та узагальнення основних характеристик понять; *емпіричні* – діагностичні (спостереження, анкетування, бесіда, тестування) для проведення констатувального етапу експериментальної роботи; педагогічний експеримент для перевірки ефективності умов формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

Наукова новизна дослідження: полягає в тому, що: *вперше* обґрунтовано шляхи формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти (забезпечення розвитку дослідницького потенціалу магістрантів на основі актуалізації внутрішніх ресурсів особистості в процесі оволодіння фаховими дисциплінами; стимулювання магістрантів до науково-дослідницької діяльності шляхом залученням їх до розв'язання випереджувальних пізнавальних і дослідницько-творчих завдань професійно зорієнтованого характеру під час застосування різноманітних форм та методів організації освітнього процесу; включення магістрантів у різні види науково-дослідної роботи в навчальному процесі, у ході різних видів практики, самостійної дослідницької діяльності в позанавчальний час забезпечують цілісність та

неперервність процесу формування дослідницької компетентності); визначено сутність і структуру дослідницької компетентності викладача ЗВО; *удосконалено* форми та методи підготовки майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти; *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про сутність дослідницької компетентності викладачів ЗВО, сутність і зміст підготовки майбутніх викладачів до НДР, критерії та показники сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

Теоретичне значення роботи. Здійснено теоретичний аналіз наукових досліджень в контексті вирішення проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено шляхи удосконалення процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти; з'ясовано стан сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати теоретичних пошуків та експериментального дослідження можуть бути використані викладачами, аспірантами, магістрантами у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Дослідженням було охоплено 46 студентів-магістрантів факультету початкової освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи представлено на III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» м. Умань, 24 жовтня 2019 року; Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Інновації в освіті: здобутки та перспективи» м. Умань, 22 листопада 2019 року та обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та освітнього менеджменту. Основні положення магістерської роботи представлено у публікаціях «Шляхи удосконалення процесу формування

дослідницької компетентності майбутніх педагогів» (Умань, 2019 року); «Науково-дослідна робота як засіб розвитку дослідницької компетентності студентів вищих педагогічних закладів освіти» (Умань, 2019 року).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (87 найменувань), додаток. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 99 сторінок, з них 88 сторінок основного тексту. Робота містить 8 табл., 5 рис.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми роботи, представлено мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, сформульовано методологію дослідження, показано теоретичну і практичну значущість отриманих результатів, апробацію результатів.

У першому розділі *«Теоретичні основи формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищого педагогічного закладу освіти»* було розглянуто формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів як педагогічну проблему; визначено сутність та структуру дослідницької компетентності майбутнього викладача вищого педагогічного закладу освіти; з'ясовано чинники, які впливають на формування дослідницької компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що однією з найважливіших характеристик чинної системи підготовки фахівців, зокрема майбутніх викладачів ЗВО є її орієнтованість на формування дослідницької компетентності (ДК) як ключової риси сучасного педагога, що виявляється в готовності до дослідницької діяльності, творчого розв'язання нестандартних професійно-педагогічних задач, актуалізації і власного дослідницького потенціалу, і своїх вихованців.

За результатами вивчення науково-педагогічної літератури з'ясовано, що поняття «дослідницька компетентність» розглядається в різних контекстах: з позицій системного підходу – як складник професійної компетентності та компонент загальної й професійної освіченості; у контексті знаннєвої парадигми –

як сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення дослідницької діяльності; з позицій функціонально-діяльнісного підходу дослідницька компетентність розглядається як сукупність особистісних якостей, що характеризують здатність фахівця до ефективної навчально-наукової та науково-дослідницької діяльності.

З урахуванням вище викладених теоретичних положень, провідних ідей компетентнісного підходу (М. Бершадський, Н. Бібік, С. Гончаренко, О. Локшина, В. Луговий, О. Онаць, Н. Побірченко, О. Савченко, Л. Хоружа), особливостей формування дослідницької компетентності (З. Апазаова, М. Архипова, І. Бец, З. Борисова, Т. Ваколя, М. Головань, О. Заболотній, В. Климентьєва, В. Лазарев, Ю. Риндіна та ін.) *дослідницьку компетентність викладача вищого педагогічного закладу освіти* визначаємо як цілісну, інтегративну властивість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, науковий досвід, особистісні цінності та якості (креативність, творче мислення, увагу, спостережливість) дослідника й виявляється в готовності ефективно здійснювати власну дослідницьку діяльність і здатності організувати продуктивну науково-дослідну роботу студентів.

У другому розділі *«Оптимізація процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти»* було виявлено стан сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих педагогічних закладів освіти; обґрунтовано шляхи формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів ЗВО, схарактеризовано процес формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів з урахуванням з'ясованих педагогічних чинників, представлено перебіг та результати дослідно-експериментальної роботи.

Застосування комплексу діагностичних методик на констатувальному етапі дослідження та отримані результати дозволили зробити висновок про недостатній рівень сформованості ДК магістрантів. Виявлено, що більш як 20% студентам притаманний низький рівень сформованості дослідницької компетентності, 27,65% – мають достатній рівень і лише 13,83% магістрантів демонстрували високий рівень сформованості цього виду компетентності. З'ясовано, що магістранти не володіють повною мірою вміннями аналізувати наукову літературу, мають суттєві утруднення

у визначенні наукового апарата дослідження, недостатньо володіють технологією виконання НДР, не цілком усвідомлюють професійно-педагогічну цінність дослідницької компетентності.

Під час формувального експерименту було констатовано найбільш значущі позитивні зрушення рівнів сформованості дослідницької компетентності у магістрантів ЕГ порівняно з КГ: приріст частки магістрантів з високим і достатнім рівнями сформованості дослідницької компетентності склав відповідно + 11,54% і + 23,08%. Водночас на 11,24% і 23,08% зменшилися частка магістрантів з низьким і середнім рівнями сформованості дослідницької компетентності.

Узагальнення результатів наукового пошуку дає підстави сформулювати такі

ВИСНОВКИ:

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення й вирішення наукової проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці шляхів забезпечення ефективності досліджуваного процесу.

1. Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив міждисциплінарний характер та багатовимірність досліджуваного феномену «дослідницька компетентність», що виявляється в єдності його особистісно-розвивальної, науково-методологічної, ціннісно-сислової функцій, інтеграції мотиваційно-ціннісного, гностичного, практично-діяльнісного, особистісно-рефлексивного компонентів, сформованість яких забезпечує оволодіння майбутніми викладачами ЗВО в умовах магістерської підготовки дослідницькою діяльністю як універсальним інструментом освоєння педагогічної дійсності, розвиток здатності до творчого розв'язання нестандартних професійно-педагогічних завдань, актуалізацію дослідницького потенціалу, формування дослідницького типу педагогічного мислення, здатності до творчого саморозвитку.

2. З урахуванням теоретичних положень та особливостей професійної діяльності викладача визначено ключове поняття роботи: дослідницька компетентність викладача вищого педагогічного закладу освіти – цілісна, інтегративна властивість особистості, що поєднує в собі знання, уміння,

науковий досвід, особистісні цінності та якості (креативність, творче мислення, уяву, спостережливість) дослідника й виявляється в готовності ефективно здійснювати власну дослідницьку діяльність і здатності організувати продуктивну науково-дослідну роботу студентів.

3. Визначено структуру дослідницької компетентності викладача ЗВО та надано змістовну характеристику її компонентів: мотиваційно-ціннісного, що відображає систему цінностей, потреб і мотивів дослідницької діяльності; гностичного, що репрезентує систему методологічних, професійних, міждисциплінарних наукових знань і пізнавальних умінь дослідницької діяльності; практично-діяльнісного, що передбачає володіння вміннями проводити науково-педагогічне дослідження та впроваджувати його результати у практику; особистісно-рефлексивного, спрямованого на стимулювання творчого саморозвитку особистості, пов'язаного з науковим мисленням, здатністю оволодівати методологією та інноваційними методами й діагностичними техніками дослідження; відображає ціннісне ставлення викладача до ходу й результатів як власної дослідницької діяльності, так і навчально- та науково-дослідної діяльності студентів.

4. Визначено рівні сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів: низький (інформаційно-алгоритмічний); середній (репродуктивно-операційний); достатній (когнітивно-пошуковий); високий (діялісно-творчий).

5. З урахуванням теоретичних засад дослідження, аналізу результатів констатувального експерименту визначено шляхи формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у процесі магістерської підготовки: розвиток дослідницького потенціалу магістрантів на основі актуалізації внутрішніх ресурсів особистості в процесі оволодіння фаховими дисциплінами; стимулювання магістрантів до науково-дослідницької діяльності шляхом залученням їх до розв'язання випереджувальних пізнавальних та дослідницько-творчих завдань професійно зорієнтованого характеру під час застосування різноманітних форм і методів організації освітнього процесу; включення магістрантів у різні види науково-дослідної роботи в навчальному процесі, у

ході різних видів практики, самостійної дослідницької діяльності в позанавчальний час і забезпечують цілісність та неперервність процесу формування дослідницької компетентності.

6. Доведено, що ефективній реалізації шляхів сприяло поетапне оволодіння магістрантами змістом навчальних дисциплін та дисципліни за вибором; залучення їх до розв'язання пізнавальних і дослідницько-творчих завдань професійно зорієнтованого характеру шляхом застосування проблемних, інтерактивних та проектних методів і форм навчання; виконання магістрантами індивідуальних навчально-дослідних завдань, спрямованих на систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення, практичне застосування знань майбутнього викладача з теорії методології, теорії та методики НДР; виконання магістерської роботи, підготовки виступів на науково-практичних конференціях, публікацій тощо; виконання індивідуальних та групових творчо-пошукових проектних завдань проблемного змісту; участь у роботі наукових гуртків, проблемних лабораторій, Всеукраїнських студентських олімпіадах та конференціях.

7. Позитивний характер впливу шляхів формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів в умовах магістратури підтверджено результатами контрольних зрізів на кінець експерименту. Констатовано найбільш значущі позитивні зрушення рівнів сформованості досліджуваної якості в магістрантів ЕГ порівняно з КГ: приріст частки магістрантів з високим і достатнім рівнями сформованості дослідницької компетентності склав відповідно + 11,54% і + 23,08 %. Водночас на 11,24% і 23,08% зменшилися частка магістрантів з низьким і середнім рівнями сформованості дослідницької компетентності

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є розробка теоретико-методичних засад використання ІКТ у процесі підготовки майбутніх викладачів до науково-дослідної роботи.